

Češko-slovaški kontekst pri nastajanju Univerze Komenskega v Bratislavi

Anna Zelenková

Obstoj samostojnega visokega šolstva oz. ustanovitev temeljne univerze kaže na socialnoekonomski premik in državotvorno emancipacijo vsake narodne skupnosti in obenem predpostavlja pridobitev politične samostojnosti, v kateri se zakonito angažirajo domače intelektualne elite. Te so namreč v formiranju univerz našle institucionalno oporo za svojo socialno mobilnost. Očitno je, da je razdelitev habsburške monarhije na avstrijski in ogrski del (Cislajtanija in Translajtanija) l. 1867 za slovaško družbo in njeno polagoma formirajoče se narodno prebujenje pomenila objektivne težave: medtem ko so ekonomsko in kulturno napredni Čehi z razdelitvijo Univerze Karla Ferdinanda na nemški in češki del l. 1882 (ta »dvtirnost« je obstajala vse do novembra 1939 in zaprtja univerze) v bistvu dobili lastno univerzo, na katero so prihajali študirat tudi drugi Slovani iz monarhije, so se Slovaki kljub uveljavitvi knjižne podobe slovaščine Ludovíta Štúra l. 1843 borili z nasilno madžarizacijo kot brutalno obliko narodnostnega in političnega zatiranja (Rychlík, 2012; 2019, 6-7; Kováč, 1997; Lipták, 1998; Pichler, 1998). V tej oceni se moderno slovaško in češko zgodovinopisje ne glede na svojo metodološko usmeritev in na osnovi novih študij virov, ne da bi se izpostavljali sumu o skritih nacionalističnih nazorih, enoznačno strinjata.

Zatiranje Slovakov se je zaostriло predvsem na začetku 20. stoletja po izdaji šolskih zakonov ministra Apponyija l. 1907 (26. in 27. čl.), ki so v celotni Ogrski odredili obvezno »domovinsko« vzgojo k enotnemu madžarskemu narodu. Na nižji stopnji osnovnih šol z nemadžarskim učnim jezikom so ti zakoni v bistvu ukinili pouk slovaščine in sankcionirali kakršnokoli liberalno-demokratsko izražanje nemadžarske narodne zavesti.

Posamezni poskusi ustanoviti v sredini 15. stoletja v Prešpurku/Bratislavi univerzo po praškem vzoru so se končali neuspešno. Leta 1914 je ogrska vlada z zakonsko uredbo sicer povišala prešpursko pravniško akademijo in splošno bolnišnico v univerzo, vendar sta omejeno število študentov, ki ni preseglo števila sto, predvsem pa pomanjkanje finančnih sredstev kot posledica prve svetovne vojne onemogočila izpeljavo tega dejanja (Mráz, 1950). Šele z razpadom monarhije in nastankom samostojne Češkoslovaške republike kot demokratičnega in prostovoljnega združenja Čehov in Slovakov oktobra 1918 so nastale realne okoliščine za nastanek domače slovaške oz. še ene »češkoslovaške« univerze. Impulz za nastanek univerze se je po spominih literarnega zgodovinarja Alberta Pražáka rodil v krogu nekaj docentov praške medicinske fakultete, ki jih je vodil češki zdravnik Kristián Hynek (Hynek, 1925, 10-11), ki je že pred nastankom Češkoslovaške spoznal, da se »z osvoboditvijo Slovaške pojavi /.../ naloga, prevzeti duhovno vodenje Bratislave in počeskoslovaščiti madžarske težnje po tamkajšnji univerzi« (Pražák, 1929, 6). Izpolnitev te ideje pa ni bila enostavno dosegljiva, ker je na novo formirajoča se slovaška družba v prvih letih po prevratu bolj potrebovala reformo osnovnih in srednjih šol, njihovo temeljito poslovaščenje in tudi osnovanje praktično orientiranega strokovnega šolstva skupaj s pripravo slovaško čutečega števila domačih kvalificiranih pedagogov za nižje tipe šol. K sreči nazor, ki je prihajal bolj s slovaške strani, da bi za nekaj časa odložili ustanovitev domače univerze, v parlamentarnih debatah ni bil uslišan. Nova češkoslovaška država je namreč za dosego svojih ciljev potrebovala razširitev visokega šolstva za vsako ceno, paradoksalno so se pri ustanavljanju univerze na Slovaškem angažirali češki politični krogi ne glede na svojo orientacijo, ker so računali na širjenje neposrednega češkega vpliva kot gotove protektorske pomoči češke inteligence slovaškemu prebivalstvu (Mráz, 1950).

Glede na to, da ena sama češka univerza ni mogla zadovoljiti izobrazbenih potreb čeških in slovaških študentov nove države, se je že januarja 1919

prva Kramářeva vlada Češkoslovaške republike s soglasjem predsednika T. G. Masaryka odločila izpeljati starejši načrt za drugo češko univerzo s sedežem v Brnu, ki je dobila simbolično ime ustanovitelja češkoslovaške države, takrat še živečega predsednika T. G. Masaryka. Načrti za drugo »deželno« univerzo na Moravskem so se pojavili že v osemdesetih letih 19. stoletja, vendar pa so bili zaradi odpora nemškega prebivalstva (Brno je imelo do leta 1918 in v bistvu še do l. 1945 mešan češko-nemški značaj) in vladajočih dunajskih krogov ti predlogi, ki so jih češki poslanci predstavili v dunajskem parlamentu, zavrženi (Fasora in Hanuš, 2009). 12. 5. 1919 so poslanci raznih političnih strank v parlamentu podali uradni predlog za ustanovitev univerze v Bratislavi, 27. 6. tega l. je bil sprejet zakon, s katerim je bila v Bratislavi namesto madžarske univerze ustanovljena tretja češkoslovaška univerza, ki je dobila ime po pedagogu, ki je bil rojen na moravsko-slovaškem mejnem področju – delno je namreč spadal tudi k slovaškemu delu nove republike – in je v svoji *Didaktiki Magni* opredelil visoko »šestletno« učenje kot redni zaključek kontinuiranega izobraževanja od otroštva do zrelosti (*Univerzita*, 2009).

31. 7. 1919 so bili z dekretom predsednika T. G. Masaryka imenovani prvi profesorji medicinske fakultete in 9. 12. istega leta so se začeli predavanja in vaje na Univerzi Komenskega – pedagoški zbor je bil tukaj sestavljen izključno iz čeških profesorjev, ki pa so se morali poleg svoje strokovne obveze spopasti še z zahtevnimi administrativnimi in predvsem organizacijskimi nalogami. Začetke visokošolskega pouka so oteževala komplicirana narodnostna razmerja, ki so neposredno odražala družbeno situacijo na Slovaškem – v zimskem semestru študijskega leta 1919/20 je bilo skupno vpisanih 144 slušateljev, med katerimi so nedvoumno prevladovali Madžari (49), za njimi so bili Čehi (28), Nemci (23), Slovaki so se pojavili šele na četrtem mestu (22), potem so sledili še Rusi, Ukrajinci in Poljaki (Mráz, 1950). Dve leti pozneje, v zimskem semestru študijskega leta 1921/22, je začela svojo dejavnost Pravna in filozofska fakulteta, ki pa je nastala v nepopolni podobi samo z glavnimi katedrami. Pozneje naj bi se pridružili Naravoslovna fakulteta (do l. 1938 v bistvu ni delovala v kompletni podobi s predvidenimi katedrami) in Katoliška bogoslovna fakulteta. Z vedno večjim številom fakultet se je zviševal odstotek slovaških študentov, Univerza Komenskega pa se je trudila pridobiti tudi slušatelje iz priključene Podkarpat-ske Rusije, ki so bili enakovredni s češkoslovaškimi občani, tako da v uradnih

letopisih niso več izkazovali narodnosti. V študijskem letu 1922/23 je študiralo že več kot šeststo slušateljev, med katerimi je bilo razmerje Slovakov in Čehov približno 2 : 1; istočasno je tudi število pedagogov slovaške narodnosti nakazovalo naraščajočo, četudi počasneje rastočo krivuljo (prav tam). S tem pa je bila povezana tudi nevarnost upada obveznih zahtev po visokošolski kvalifikaciji, na kar je v svojem sporočilu 25. novembra 1926 opozarjal takratni rektor, češki paleoslavist Miloš Weingart, ki je ugotavljal dejstvo avtomatičnega povečevanja števila posameznikov z visokošolsko aprobacijo: »Družbeni interes nas vodi k temu, da se število visokošolsko izobraženih ljudi ne bi stopnjevalo, raje celo omejevalo.« (Mráz, 1950, 20)

Če je bila domača znanost, razvita do l. 1918 samo v zgornjeogrskem kontekstu, bolj v domeni nadarjenih posameznikov, je z nastankom Univerze Komenskega dobila trden organizacijski okvir in sistemski značaj. Visokošolska forma izobrazbe je pospešila institucionalno, strokovno in kadrovsko koncentracijo temeljnega in uporabnega raziskovanja. Z večanjem števila kateder so nastajale raziskovalne skupine s konkretnimi programi, čeprav so bili večinoma v domeni češke inteligence. To dejstvo je pomenilo, da so bili prvi profesorji ne glede na svojo češko ali slovaško narodnost vzgojeni oz. so bili eksplicitno pod vplivom češkega okolja (Csáder, 2009), to pomeni pod vplivom pozitivistične metodologije, ustrezajoče liberalističnemu občutenju meščanskih slojev, ki so že od preloma 19. in 20. stoletja na Slovaškem videli prostor za investiranje in izvoz češkega kapitala (Zelenková, 2009, 100). Družbene vede, predvsem sociologija, zgodovina, filologija, literarna zgodovina, geografija, antropologija, etnografija ipd., naj bi v duhu čehoslovakistične ideologije, ki se je navezovala na najstarejše koncepte češko-slovaške vzajemnosti iz druge polovice 19. stoletja, formirale skupno zavedanje državotvorne, politične, kulturne in jezikovne enote (obenem naj bi integrirale gospodarski sistem Slovaške v eno celoto), ki je obstajalo od časov Velike Moravske. Bratislavska univerza naj bi, kakor ji je priznal njen vodilni predstavnik, češki literarni zgodovinar Albert Pražák, v tem procesu odigrala ključno vlogo: »Poenotenje češkoslovaškega naroda /.../ mora iziti predvsem z bratislavske univerze. /.../ Ta naloga ji je dejansko pripadla.« (Pražák, 1929, 6) Podobni nazori so odmevali tudi med Pražákovimi slovaškimi učenci, npr. pri etnografu in jezikoslovcu Janu Húsku, ki je zahteval, da bi bil ta zgodovinsko nepovratni proces utemeljen na poenotenju knjižnega jezika,

ki se bo realiziral takrat, »ko bodo za to izpolnjeni vsi akulturacijski pogoji«, ki izhajajo iz sociološke izravnave značajev, »predvsem aristokratske slovaške inteligence z demokratično češko« (Húsek, 1931, 250). Naloga Slovakov v enotni celoti bi morala biti, da bodo Čehe zadrževali »od naglega pozahodnjenja (oz. ponemčenja) s kulturo, mentaliteto in značajem« (Húsek, 1931, 250).

Osnovni problem na novi univerzi je bila izbira jezika, v katerem naj bi se predavalo in v katerem naj bi se objavljali znanstveni članki. Ustavni jezikovni zakon št. 122/20 je kot glavni simbol »češkoslovaškega naroda« določal jezik, vendar je bilo v utemeljitvi zatrjeno, da ustavni odbor »z uporabo tega nazora ni želel zavzeti stališča do literarnega in filološkega spora, ali sta češčina in slovaščina samostojna jezika ali dve narečji enega in istega« (nav. po Laštovka, 1925). S tem je bilo povezano tudi vprašanje, ali poleg »češkoslovaške« države (kot pravnega konstrukta, izsiljenega s politično akcijo) obstaja tudi češko-slovaški narod z enim jezikom. Sam T. G. Masaryk je govoril o političnem narodu in je polemike o obstoju dveh jezikov ali enega puščal filologom in sociologom, podobno nam zgodovinarji »lahko pojasnijo, kako in zakaj se je Slovaška razvijala drugače kot zgodovinske dežele« (Húsek, 1931, 251). Pojem »češkoslovaški« narod je znanstveno poskusil zagovarjati Albert Pražák v monografski študiji *Češkoslovaški narod (Československý národ, 1925)*. Pri vprašanju naziva »Čehoslovak« in »češkoslovaškega jezika« je tretja (jezikoslovna) sekcija Češke akademije znanosti in umetnosti na svojem zasedanju dne 28. I. 1920 soglašala, da je beseda »Čehoslovak« sicer »neposrečena novotvorba«, vendar ta pojem legalno obstaja, ker je nastal »iz dejstev, ki so del zgodovine teh nekaj let, ki so videla roditi se republiko češkoslovaško, in bodo ostala, tudi če bi se proti njim postavila filologija celega sveta ...« (*Z našich časopisů, 1920, 120*) Na osnovi teh filoloških nazorov se je postopoma ustalilo prepričanje, da knjižni »češkoslovaški« jezik sicer ne obstaja, da pa imamo dva knjižna jezika – češkega in slovaškega – kot dve formi oziroma pojavnimi oblikami »ene in iste jezikovne celote, znotraj sebe skladne, navzven od vseh okoliških vsekakor drugačne, tj. jezika češkoslovaškega« (Weingart, 1932, 61), ki se je po stoletju oblikoval kot rezultat jezikovno-zgodovinskih procesov. Koncept »češkoslovaškega« naroda in ustavno kodificiranega »češkoslovaškega jezika« je tako pomenil, da je bila ideologija čehoslovakizma povišana v državno doktrino (Placht in Havelka, 1932, 1615–1617).

Doktrine čehoslovakizma v medvojnem obdobju ni mogoče dojemati le negativno, kot je menilo slovaško (pretežno emigrantsko) nacionalistično zgodovinsko pismo, povezano v svojih koreninah z obstojem t. i. slovaške države v letih 1939–1945 (Slovakia, 1973). Rychlík opozarja, da brez te doktrine ne bi nastala Češkoslovaška (*Korespondence*, 2007; Rychlík, 2019). Ta doktrina je služila kot argument za zmagovite oblasti pri oblikovanju novonastalega geopolitičnega prostora, ki naj bi navzven, v odnosu do tujine, nastopal kot narodnostno in jezikovno monoliten. Tega so se poleg T. G. Masaryka, E. Beneša in M. R. Štefánika zavedali razen redkih izjem tudi češki in slovaški politiki l. 1918. Pojem »češkoslovaški«, ki se je nanašal na kulturo, literaturo, znanost ali šolstvo, je bil sicer konstrukt in namenska hipoteza, usmerjena na mednarodno reprezentanco konstituirane ideologije, po drugi strani pa je Češkoslovaška republika »predvsem za Slovake pomenila obdobje do takrat nevidnega kulturnega razcveta« (Rychlík, 2019, 6). Kljub fiktivnosti pojma »češkoslovaški jezik« je slovaščina kot državni in uradni jezik prodrla v šole in državno upravo ter celostno prispevala k formiranju Slovakov v moderen politični narod z lastno identiteto. Univerza Komenskega v Bratislavi je v tem procesu sodelovala z nasilno »čehoslovakizacijo«, pa tudi z naravno »slovakizacijo«. Ti sta namreč postopoma podprli razvoj mestne poselitve in s tem omogočili transformacijo neugodne socialne strukture (Engemann, 2012). Na splošno lahko strnemo, da je doktrina čehoslovakizma kljub svojim negativnim poudarkom pomena izobrazbe okrepila ne le zavestno, temveč tudi čustveno identifikacijo s slovaško narodno zavestjo (Maxwell, 2009).

Logično je, da je k nastanku legende »češkoslovaškega« naroda kot skonstruirane politične kategorije največ prispevala filozofska fakulteta (Eliáš, 2011, 5-6). Kljub temu pa tudi udejstvovanja močne pozitivistične generacije ne moremo vrednotiti negativno. Npr. Albert Pražák (1880–1956), ki je deloval v Bratislavi do l. 1933, se je uvrščal med najpomembnejše medvojne literarne zgodovinarje, o katerih hevrističnem, organizacijskem in pedagoškem prispevku k formirajoči se moderni slovakistiki ne gre dvomiti. Pražák je celo v obdobju praške majske vstaje maja 1945 opravljal, čeprav le prehodno, eno od najvišjih državnih funkcij – funkcijo predsednika Češkega revolucionarnega narodnega sveta. V svoji čehoslovakistični usmeritvi je želel znanstveno zagovarjati združenje Čehov in Slovakov v eno celoto, in to v situaciji razpada habsburške monarhije.

Čehoslovakizem, sicer ustavno povišan v državno ideologijo, je v njegovih tekstih služil kot sredstvo zaščite, federalizacije malih narodov v politično zahtevnem srednjeevropskem prostoru po prvi svetovni vojni (Zelenková, 2009). Sam Pražák je l. 1926 dal pobudo za ustanovitev Učene družbe Šafaříkove za znanstveno raziskovanje Slovaške in Podkarpatske Rusije in po l. 1927 za njen časopis *Bratislava*; poleg teh čehoslovakistično profiliranih institucij je Pražák dal pobudo za izdajanje *Spisov filozofske fakultete* in *Zbornika filozofske fakultete* – v okviru teh dveh periodik je samo do l. 1938 izšlo 91 zvezkov.

Utelesenje čeških zgodovinarjev, ki so želeli državotvorno integrirati slovaško zgodovino kot del ogrskega političnega konteksta v »češkoslovaško« dimenzijo, je postal Václav Chaloupecký (1882–1951), ki je v svojem delu *Stara Slovaška (Staré Slovensko, 1923)* izrazil mnenje, da »ostaja Slovaška z Moravsko ena geografska, jezikovna in kulturna celota tudi v obdobjih, ko ju je politična meja delila na dvoje« (Chaloupecký, 1923, 287). Kljub tisočletni ločitvi je Chaloupecký v duhu čehoslovakizma ostal prepričan, da je kulturno Slovaška vedno tvorila eno celoto s češkim zahodom. Chaloupecký je kljub rodbinskim povezavam – oženil se je s Slovačinko Ludmilo Groeblovo, daljno sorodnico M. R. Štefánika – svojo vlogo izven praškega centra dojemal kot posebno poslanstvo, za katero se je treba aktivno boriti. Razočaranja zaradi nepomembnosti in provincialnosti so se dobesedno preoblikovala v dvom, ali je sploh dobro, da je bila nova univerza ustanovljena, ker vzgoja novih, visokošolsko izobraženih kadrov poteka težko in počasi. Povrhu sami Slovaki univerze ne dojemajo kot svoje, temveč kot izraz češkega protektorstva. »Slovaki /.../ čutijo trpko, da na vodenje univerze, na zasedanje stolic, sploh nimajo vpliva, in od tod to razočaranje. /.../ Menda bi nam dve redno postavljeni univerzi res zadostovali.« (Blüml in Jiroušek, 2004, 9) Kakor koli so bili nazoni Chaloupeckega pozneje revidirani, spada danes k utemeljiteljem modernega slovaškega zgodovinopisja, in to zaradi sistemizacije cenjenega hevrističnega materiala k najstarejši diplomatski zgodovini Slovaške (Blüml in Jiroušek, 2004, 9).

Med drugimi zgodovinarji, ki so delovali na Univerzi Komenskega, bi lahko poleg Chaloupeckega omenili Kamila Krofto, Josefa Borovičko, Jana Heidlerja idr. Tudi Jan Eisner (1885–1967) je izvajal arheološke raziskave izbranih slovaških lokacij vključno z legendarnim Děvínom kot centralnim slovanskim gradiščem. Karel Chotek (1881–1967) je kot eden najpomembnejših medvojnih

etnografov sistemiziral izvirni slovaški antropološko-narodopisni material. Med filologi se je vsestransko usmerjeni paleoslavist Miloš Weingart (1890–1939) posvečal zgodovinskemu razvoju in sodobnemu stanju slovaščine, jezikoslovec Václav Vážný (1892–1966) pa je stopil v diskusijo o knjižni podobi slovaščine, pri čemer je razdelil slovaške dialekte po principih lingvistične geografije. Češki literarni zgodovinar Josef Hanuš (1862–1941), ki je svoje vseživljenjsko raziskovalno zanimanje osredotočil na kritiko *Kraljedvorskega* in *Zelenogorskega rokopisa* (*Rukopisu královédvorského a zelenohorského*), je stal na čelu oddelka za novo češko in slovaško literaturo, vključenega v Seminar za slovansko filologijo na Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi.

Lahko bi navajali najrazličnejše zastopnike številnih smeri, ki so se razvijale v pozitivističnem duhu humanistične vede v slovaškem kontekstu, obenem pa se je tukaj formirala mlajša, metodološko drugačna znanstvena generacija, med katero lahko navedemo npr. češkega slavista in komparativista Franka Wollmana (1888–1969), ki je po življenjski usodi in raziskovalnih zanimanjih ostal povezan s Slovaško. Še mlad je odšel v vzhodni del republike kot srednješolski profesor pomagat »mlajšemu bratu« po iniciativi svojih praških učiteljev, literarnega zgodovinarja Jaroslava Vlčka in folklorističnega slavista Jiříja Polívke, ki sta v svojem učencu prepoznala zmožnost za znanstveno delo, konkretno za zbiranje slovaškega ljudskega slovstva. Wollman je bil na osnovi svojih slavističnih monografij, med katerimi zavzema častno mesto prva moderna zgodovina slovenskega gledališča *Slovenska dramatika* (*Slovinské drama*, 1925), 28. 10. 1925 z veljavnostjo od 1. 11. istega leta uradno imenovan v izrednega profesorja primerjalne zgodovine slovanskih literatur in ljudskih tradicij. Na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega je predaval primerjalno zgodovino slovanskih literatur od najstarejše dobe do moderne. Ukvarjal se je predvsem z južnoslovansko dramatiko, čehoslovaško folkloro in srbohrvaško epiko, pa tudi z metodološkimi vprašanji slavistične komparativistike in literarne vede. V zgodovino evropske folkloristike so se zapisale predvsem t. i. wollmanovske zbirke slovaške (1928–1947) in moravske ljudske proze (1929–1933), ki so jo zbirali in popisovali študenti bratislavske in brnske univerze. Ti so v zadnjem trenutku hevrstično in v vsej kompleksnosti ujeli še živo srednjeevropsko folklorno tradicijo (S. Wollman, 1995). Slovaška zbirka je bila po več kot osemdesetih letih objavljena (Gašparíková, 1993–2004), moravska, za katero

so donedavna domnevali, da je izgubljena, pa po »vnovičnem odkritju« čaka na kritično obravnavo in objavo (Zelenková, 2018).¹

Wollman je spadal k mlajši in srednji generaciji znanstvenikov, ki so prihajali v okviru politike nove češkoslovaške države gradit znanstveno in organizacijsko strukturo Univerze Komenskega. Poleg pomoči pri formiranju domače inteligence so tukaj obstajali tudi osebni razlogi – možnost hitrejšega profesionalnega napredovanja v vrsti smeri, katerih katedre je na praški univerzi zasedala starejša generacija. Nastanek dveh univerz – v Brnu in v Bratislavi – je dobesedno odprl večji prostor za mlade znanstvenike, ki so prihajali v novo okolje tudi zaradi možnosti pridobitve habilitacije in profesure. Pomembno je bilo tudi, da je oddaljenost od praškega centra ustvarjala tudi določene predpostavke za svobodo metodološkega eksperimentiranja. Wollman, ki se je gibal med Bratislavo in Brnom, je bil v slovaškem kontekstu posrednik funkcijsko-strukturalne metodologije, razvite v Praškem lingvističnem krožku, katerega večina članov je delovala ali v Brnu (tam je deloval in zagovarjal svojo habilitacijo Roman Jakobson) ali v Bratislavi. Bratislavská univerza je l. 1931, v nasprotju s Karlovo, celo omogočila še enemu slavistu, Janu Mukařovskemu (1891–1975), da se je habilitiral na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v naziv docenta estetike. Na isti instituciji se je Wollman poleg Mukařovskega srečeval s še enim članom Praškega lingvističnega krožka, z ruskim emigrantom, folkloristom in etnologom P. G. Bogatyrevom (1893–1971), ki se je posvečal semiotiki in folklornim običajem Slovaške in Podkarpatske Rusije (Zelenková, 2006, 8–9).

Pot k univerzitetni karieri je pri Wollmanu potekala zelo komplicirano. Iz osebne korespondence je očitno, da je mladi raziskovalec po prihodu v Bratislavo doživljal neko razočaranje, njegova pričakovanja se niso izpolnila. Glavno slovaško mesto ga je razočaralo s »provincialnostjo« in »malomeščanskim« vzdušjem. Svoje delovanje je dojemal kot misijo, kolegici z univerze, prevajalki in filologinji J. Huškovi-Flajšhansovi, je pisal: »Mi, Čehi na Slovaškem, smo se dolžni žrtvovati za idealno češkoslovaštvo, za katero delamo oz. moramo delati. Osebne stvari morajo biti oddaljene zaposlenim, ki morajo biti vzor drugim.«² Na začetku je Wollman namesto predvidene univerzitetne kariere dobil samo

1 Trenutno se ta wollmanovska moravska zbirka kritično obdeluje v okviru medinstitucionalnega projekta Strategije AV21 *Digitalizace, analyza a zveřejnění zápisů folklorní prózy z Moravy (sběr studentů FF Masarykovy univerzity v Brně v letech 1929–1933 pod vedením prof. F. Wollmana)*.

2 F. Wollman v pismu J. Huškovi-Flajšhansovi z dne 24. 8. 1924, LA SNK, Martin (št. sign. 159 I 28).

nadomeščanje na slovaških srednjih šolah, saj Univerza Komenskega še ni imela zadosti študentov in se je ustanovitev posameznih fakultet neprestano odlagala zaradi kadrovskih in administrativnih težav: »Filozofska fakulteta še niti ni začela živeti. Ni slušateljev, so pravzaprav le gostje, in to, da si profesorji delijo 5 slušateljev ... Velika napaka je, da profesorji ne živijo v Bratislavi in si poslušalcev ne ustvarjajo z neposrednim osebnim vplivom. Če mi lahko že četrto leto delamo v precej težavnih pogojih (nihče nam ni ponudil ne toplih internatov ne brezplačnih voženj do Prage), bi se lahko vsaj malo žrtvovali tisti, ki so za to plačani in dobivajo subvencije za ureditev. Tako pa na nas spet pade vse in vse urejamo – za druge ... Delam le iz osebnih notranjih vzgibov, ne žene me okolje, z nenehnimi finančnimi izgubami, z žrtvovanjem noči in zdravja, najedajo me notranji spori, utruja me najbolj dolgočasna šolska služba ...«³

Wollmanove subjektivne stiske so signalizirale objektivne težave mlade univerze: pomanjkanje financ in kvalificiranih pedagogov, materialno neopremljenost laboratorijev, učilnic in knjižnic, neobstoje v slovaščini napisane strokovne literature in tudi nezadostno postavitve univerzitetne infrastrukture v podobi študentskih domov in menz. Kljub temu je bila po zaslugi češkega bibliotekarja Jana Emlerja zgrajena obširna univerzitetna knjižnica, ki je že po desetletju svojega obstoja, predvsem preko darov, dosegla kar 170 000 zvezkov. Kakor je bilo razvidno iz Wollmanove korespondence, je večina čeških pedagogov kljub poznejšim visokim prispevkom za ločeno življenje in potnim stroškom dojemala Bratislavo kot provinco, kot odskočno desko za poznejšo kariero v Pragi. Zato se jih je cela vrsta iz Prage ali drugih čeških in moravskih mest v Bratislavo vozila, ne da bi se tja trajno preselila (Mlynárik, 1994). To je povzročilo manjšo povezanost oz. zlivanje s slovaškim okoljem in komunikacijsko izoliranost med češkimi profesorji, ki zaradi voženj zunaj pouka niso imeli časa za redne osebne kontakte in debate, torej za skupni prostor za ustvarjanje tega, kar danes sociologi označujemo kot univerzitetno klimo, ki formira specifični imidž vsake visoke šole (Žigo, 1996).

Že v sredini dvajsetih let je naraščajoče število študentov Univerze Komenskega pomenilo tudi naraščajoče število domače inteligence, ki se je postopoma uveljavljala na državnih uradih, ustanavljala razna društva in stanovske ali korporativne organizacije vsedržavnega pomena, formira se torej mlada slovaška

3 F. Wollman v pismu J. Polívku z dne 15. 6. 1922, LA PNP, Praga, fond J. Polívka.

generacija, ki izrazito vstopa v diskusije o političnem in kulturnem razvoju Slovaške v okviru Češkoslovaške republike (Novák, Sopusková, 1987, 8). Iz te nove situacije črpajo poznejše tako vladne, čehoslovakistično usmerjene stranke kot npr. avtonomistična Hlinkova Ljudska stranka, ki je demagoško in nekritično opozarjala na univerzitetne primanjkljaje in na češko-slovaško nesorazmerje v javni upravi. Njen osrednji časopis *Slovák* je dolgoročno kritiziral kadrovske zasedanje kateder na bratislavski univerzi in izkoriščal to za upravičen dvom ne le o čehoslovakizmu, temveč tudi o celotni politiki češkoslovaške države. *Slovák* je tendenčno kvalificiral profesorski zbor filozofske fakultete kot »z več koncev zlepljen« in predavatelje kot »manj kvalificirane ljudi ali kvalificirane v drugi stroki« (K., 1936, 3). Na fakulteti delajo predvsem tisti, »ki vse, kar je slovaško, sovražijo in se temu posmehujejo« (K., 1936, 3). *Slovák* je ocenjeval filozofsko fakulteto kot antislovaško inštitucijo, ki pod pretvezo znanstvene objektivnosti infiltrira na Slovaškem levičarsko »židoboljševistično« propagando. Prihod etnologa, »nekega Bogatyreva«, baje ruskega žida in boljševika, na katedro narodopisja na filozofski fakulteti je komentiral kot prihod neželenega tujca, »ki jemlje našemu človeku kos boljšega kruha« tako kot »češki snobistični komunist prof. Mukařovský« (K., 1936, 3). Avtor članka, podpisan s šifro K., je v zaključku demagoško napisal: »V Bratislavi ga nočemo, naj gre v Rusijo. Mi tu hočemo imeti svoje ljudi!« (K., 1936, 3) Obenem je pozival študente, naj Bogatyreva, »tega nedobrodošlega tujca« (K., 1936, 3), ignorirajo in se ne prijavljajo na njegova predavanja.

Kljub negativni oceni ljudskega časopisa *Slovák* se je filozofska fakulteta že od konca dvajsetih let postopoma in nensilno »slovakizirala«. Na polovici dvajsetih let je bil iz Prage v Bratislavo prenesen sedež Zveze slovaškega študentstva (Zvazu slovenského študentstva), ki izdaja svojo tiskano, levo in literarno orientirano periodiko *Mlada Slovaška* (*Mladé Slovensko*), pozneje izhaja revija *LUK*. Od preloma dvajsetih in tridesetih let mladi slovaški študenti vstopajo kot strokovni asistenti in raziskovalci začetniki na katedre posameznih fakultet, trudijo se za habilitacije in profesure. Značilna v tem pogledu je humorna epizoda, zajeta v spominih *Politika in revolucija* (*Politika a revoluce*, 2004), v katerih se Albert Pražák spominja, da ga je takratni minister za unifikacijo Vladimír Fajnor prosil, da bi glede habilitacije bodoče docente »zlikal« češkoslovaško, tako kot to delajo v Rimu bodočim kardinalom (Pražák, 2004, 37). Pražák se je zavedal dejstva, da »so podobo Univerze Komenskega /.../ Slovaki dojemali večinoma

kot politično češkoslovaško in so se ji upirali. Najbolj in najpogosteje so ciljali name in na Václava Chaloupeckega, naju so dojemali kot 'najbolj češkoslovaška politika.'« (Pražák, 2004, 41) Kljub temu je MŠANO s soglasjem predsednika T. G. Masaryka in pozneje Edvarda Beneša v tridesetih letih puščal češke profesorje na funkcijah samo pod pogojem, da za konkretno smer ni obstajala ustrežna zamenjava iz slovaških vrst.

Ob koncu tridesetih let uradna češkoslovaška politika na področju šolstva ni želela zavestno izzivati konflikta s klerofašističnimi, avtonomističnimi krogi in je v vrsti primerov popuščala pri potrjevanju habilitacij in profesorur, kar se je negativno odražalo v življenju univerze že v času po münchenskem sporazumu septembra 1938 in predvsem po nastanku t. i. slovaške države marca 1939, ko je rektor preimenovane Slovaške univerze postal slovaški profesor madžarske narodnosti, profašistični politik in pravnik Vojtech (Bela) Tuka. Laco Novomeský je v levičarskem *Elánu* pod psevdonimom Pavel Havran previdno izrazil skrb, da nova univerza ne bi bila le »slovaška«, temveč predvsem »znanstvena« z ohranjeno raziskovalno avtonomijo. Novomeský se na tem mestu ni strinjal z mnenjem Matice slovaške, kakor ga je razlagal njen tajnik, lingvist Henrich Bartek, da naj bi bila stara Univerza Komenskega ukinjena in nadomeščena z novo. Na koncu je prevladalo stališče nove politične reprezentance s predsednikom Jozefom Tiso na čelu, da naj bo univerza dopolnjena s prirodoslovno fakulteto in predvsem s tehničnimi strokami. Ohranitev kontinuitete, pa čeprav v novih nedemokratskih pogojih, je Novomeský taktično interpretiral kot »dograditev«, kajti »univerze morajo biti možgani in zavest naroda«, pri čemer »te naloge lahko uspešno izpolnijo le takrat, če bodo svobodne« (Havran, 1939, 5). Ne glede na to, da jim je uspelo preprečiti ukinitve stare univerze, so bili po odločitvi nove slovaške vlade 18. 3. 1939 profesorji češke narodnosti z drugimi češkimi zaposlenimi z državnih uradov, podjetij in institucij pregnani – do 30. 6. so se morali obvezno vrniti v protektorat, na Slovaškem pa so morali pustiti pridobljeno lastnino (Šisler, 1989). Poznejša usoda Univerze Komenskega, ki se je po osvoboditvi maja 1945 vrnila k izvirnemu poimenovanju, je v novih družbenih razmerah popolnoma drugačno poglavje.

Trenutno je Univerza Komenskega v Bratislavi najpomembnejša in po številu študentov največja slovaška univerza, na katere 13 fakultetah študira na več sto smereh letno okrog 20.000 slušateljev. Vrnitev h koreninam lahko postane ne

le pomemben prispevek slovaške izobrazbene in socialne mobilnosti v procesu državotvorne in narodnostne emancipacije, temveč tudi zgodovinski ekskurz in potrditev češkega deleža pri oblikovanju slovaške znanosti in kulture po letu 1918.⁴

Prevod Mateja Kosi

Viri in literatura

Arhiv Univerze Komenskega v Bratislavi, fond: Filozofska fakulteta.

Blüml, J. in Jiroušek, B., Historik Václav Chaloupecký a Slovensko, v: *Aktuální slovakistika. Brněnské texty k slovakistice VII* (ur. Pospíšil, I. in Zelenka, M.), Brno 2004, str. 5–15.

Csáder, V., *Rektori Univerzity Komenského*, Bratislava 2009.

Eliáš, A., Foreword, v: *90 years of the Faculty of Arts at Comenius University in Bratislava*. Bratislava 2011, str. 5–9.

Engemann, I., *Die Slowakisierung Bratislavas. Universität, Theater und Kulturgemeinden 1918–1948*, Wiesbaden 2012.

Fasora, L. in Hanuš, J., *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*, Brno 2009.

Gašparíková, V., *Slovenské ľudové rozprávky I–III*, Bratislava 1993–2004.

Havran, P. [= Novomeský, L.], Problémy slovenskej univerzity, *Elán* let. 9, št. 5–6, 1939, str. 5–6.

Húsek, J., Československý národ (Národopiscova úvaha nad knihou Alb. Pražáka „Češi a Slováci“), v: *Slovenská miscellanea. Sborník věnovaný univ. prof. Dr. Albertu Pražákovi k třicátému výročí jeho literární činnosti* (ur. Jirásek, J. in Tichý, F.), Bratislava 1931.

Hynek, K., Prvé počátky naší university, v: *Ročenka University Komenského za první pětiletí 1919–1924*, Bratislava 1925, str. 10–17.

Chaloupecký, V., *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.

K., Aká buňka to prichodí na bratislavskú filozofickú fakultu? Člen sovietskej misie pozvaný na katedru národopisu v Bratislave. Naši dobrí národopisci obídení, *Slovák* let. 18, št. 73, 1936, str. 3.

---

4 Študija je nastala v okviru projekta Strategije AV21 (2019–2021) *Digitalizace, analýza a zveřejnění zápisů folklorní prózy z Moravy (sběr studentů FF Masarykovy univerzity v Brně v letech 1929–1933 pod vedením prof. F. Wollmana)*.

- Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé do roku 1918* (ur. Rychlík, J.), Praha 2007.
- Kováč, D., *Slováci a Česi – dějiny*, Bratislava 1997.
- Laštovka, K., *Akademický senát University Komenského... Izjava Akademskega senata Univerze Komenskega v Bratislavi z 19. 2. 1925 k uradnemu poimenovanju države*, Arhiv Univerze Komenskega, Bratislava (št. 1867/24-25).
- Lipták, L., *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 1998.
- Maxwell, A., *Choosing Slovakia: Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism (International Library of Political Studies)*, London 2009.
- Mlynárik, J., *Českí profesori na Slovensku I. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919–1949*, Praha 1994.
- Mráz, A., *Tridsať rokov slovenskej univerzity. Na tridsiate výročie založenia Slovenskej univerzity v Bratislave*, Bratislava 1950.
- Novák, J. in Sopušková, A., *Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*, Martin 1987.
- Pichler, T., *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*, Bratislava 1998.
- Placht, O. in Havelka, F., *Předpisy pro vysoké školy Republiky Československé*, Praha 1932.
- Pražák, A., *Desátý rok University Komenského. Národní politika* let. 1, št. 1, 1929, str. 6.
- Pražák, A., *Politika a revoluce. Paměti* (ur. Zelenka, M. in Kokoška, S.), Praha 2004.
- Rychlík, J., *Češi a Slováci ve 20. století*, Praha 2012.
- Rychlík, J., *První republika, Slováci a T. G. Masaryk*, v: *Korespondence. T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918–1937)* (ur. Rychlík, J., Vašek, R. in Lacko, M.), Praha 2019.
- Slovakia in the 19th & 20th Centuries* (ur. Kirschbaum, J. M.), Toronto 1973.
- Šisler, S., *Odchod českých státních zaměstnanců ze Slovenska v letech 1938–1945*, *Český lid* let. 76, št. 4, 1989, str. 231–238.
- Univerzita Komenského – 90 rokov vysokoškolského vzdelávania na Slovensku* (ur. Dúbrava, M.), Bratislava 2009.
- Weingart, M., *Slovanské stati*, Praha 1932.
- Wollman, S., *In margine sbírky slovenských prozaických tradic*, *Slavia* let. 64, št. 3, 1995, str. 327–328.

Z našich časopisů, *Naše řeč* let. 4, št. 3, 1920, str. 120.

Zelenková, A., Osobnost a dielo Franka Wollmana, v: *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I* (ur. Hlôšková, H. in Zelenková, A.), Bratislava in Brno 2006, str. 5–17.

Zelenková, A., *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých vzťahov*, Praha in Nitra 2009.

Zelenková, A., Frank Wollman v kontextu strukturální teorie a terénních výzkumů slovesného folkloru (Příspěvek k nálezů tzv. wollmanovského moravského sběru), *Český lid* let. 104, št. 4, 2018, str. 433–452.

Žigo, P., *Facultas philosophica Universitatis Comenianae Bratislavensis 1921–1996*, Bratislava 1996.

Povzetek

Študija povzema nastanek, formiranje in zgodovinski razvoj tretje »češkoslovaške« univerze v Bratislavi, ki je bila z zakonom ustanovljena leta 1919. Predavateljsko dejavnost je najprej v tem letu uvedla medicinska fakulteta, l. 1920 pravna in oktobra 1921 filozofska fakulteta. Pedagoškega in znanstvenega profila je bila ob začetku dvajsetih let 20. stoletja deležna izključno češka inteligenca, od polovice dvajsetih in od tridesetih let pa je naraščalo število slovaških študentov. Čeprav so družbene vede pod vplivom predvsem pozitivistične metodologije največ prispevale preko svojih vodilnih osebnosti (J. Hanuš, V. Chaloupecký, A. Pražák, M. Weingart, F. Wollman idr.) k ideologiji čehoslovakističnega unitarizma in h glorifikaciji »češkoslovaškega« naroda kot konstruirane politične kategorije, je oddaljenost od praškega centra ustvarjala svobodomiseln prostor za mlade znanstvenike in za njihovo metodološko eksperimentiranje (začetki strukturalistične estetike). Kljub objektivnim težavam v podobi pomanjkanja financ in kvalificiranih pedagogov je Univerza Komenskega od svojega nastanka l. 1919 odigrala temeljno nalogo v procesu državotvorne in narodnostne emancipacije Slovkov, predvsem v razvoju njene državotvorne in narodnostne mobilnosti, v katero je bil v medvojnem obdobju s svojimi prednostmi in slabostmi vključen češki element.

Ključne besede: Univerza Komenskega v Bratislavi, Filozofska fakulteta Univerze Komenskega, čehoslovakizem, slovaška znanost, V. Chaloupecký, A. Pražák, F. Wollman